

Pavandenė

Nijolė Augustinavičienė

Marija

Kai šalia Gabrielės
dar tave pastatau,
Marija, –
gražu ir graudu... –
Taip myliu Lietuvėlę...
Dar pabūki –
romi tokia, –
iškilni ir graži –
menyje,
Šatrijos Raganelė...
Iš to Senojo dvaro...
švelnumo,
kurs moteriai dera
ir dera kūrėjai,
bent atšvaitu
savo žydriosios ugnies
man tauriai pašvieski,
Marija...

Lietuvoje veikusiomis katalikiškomis organizacijomis.

1901 m. rudenį ji buvo pakviesta į Pavandenę mokyti Sakelių vaikų. Išvyko ten, visai nesigailėdama, kad atsisveikina su Mūrais...

Spaudai parengė Jurga Žemaitytė

Gyvenvietė įsikūrusi itin gražioje Žemaitijos apylinkėse – kalvotoje vietovėje, šalia Biržulio ir Gludo (Bludo) ežerų. Netoliese – didingieji Sprūdės, Moteraičio kalnai, virtinės kitų kalnų ir piliakalnių. Istoriniai šaltiniai, archeologiniai kasinėjimai rodo, kad Pavandenės apylinkėje žmonių gyventa jau senų senovėje. Kaip rašo istorikas Adomas Butrimas, „pirmieji Pavandenės apylinkių gyventojai buvo žvejai ir šiaurės elnių medžiotojai“. Na, o „Pavandenės apylinkės, kaip ir visas Biržulio baseinas – bene stipriausias baltų susidarymo centras vakarų Lietuvoje, kurį būtų galima lyginti nebent su Kuršių nerija“ (Pavandenė. 1996. P. 9-10).

Penkiolikto amžiaus pradžioje čia buvo Pavandenės valsčius. 1596 metais, kaip matyti iš Pavandenės dvaro inventoriaus, dvarą valdė Jonas Burba Gervydas. Po jo 1773 m. dvaras atiteko Pranciškui Bouffalui, vėliau – Sake-

liams, Danilevičiams.

Šv. Onos, Marijos Motinos, katalikų bažnyčią 1620-1626 metais Pavandenėje pastatė Florijonas Bogužas Akmenskis. Dabartinė Pavandenės bažnyčia pastatyta iš storų ažuolinių rąstų, vien tik kirviu kiek apdailintų. Jos šventorių supa mūrinė siena su Kryžiaus kelių koplyčiomis. Įdomi sena medinė varpinė. Pavandenė priklauso Varnių seniūnijai.

Pavandenės dvaras, kuriame nuo 1901 m. rudens iki 1905 m. pradžios gyveno ir mokytojavo Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, buvo įsikūręs šiaurinėje Gludo (Bludo) ežero pakrantėje. Šiaurės vakaruose nuo jo – Didmiškė. Dvaro centre buvo Rūdelio kalnelis. Apie jį ir spietėsi pastatai. Dvaras istoriniuose šaltiniuose minimas nuo 1553 m.

Šatrijos Ragana į tuo metu Sakeliams priklausiusį Pavandenės dvarą atvyko 1901 m. rudenį. Važiuodama čia, ji tarsi sugrįžo į savo vaikystės žemę, nes vos už 7 kilometrų nuo Pavandenės – Labūnava.

Sakelio dvare Marija dirbo namų mokytoja. Čia ji mokė Sakelių dukras Gabrielę, Haliną, Vandą, Eugeniją ir sūnų Leonardą. Klasė buvo įrengta dvaro rūmų trečiojo aukšto didžiajame kambaryje, kuris turėjo balkoną. Vieną šio kambario sieną užėmė Pranciškaus Smuglevičiaus drobė „Agripina perkelia savo vyro Germonariko palaikus į tėvynę“. Klasėje stovėjo fortepijonas. Marija popietėmis juo mokydavo groti Sa-

Pavandenės bažnyčioje. Dainuoja Regina Maciūtė. Groja Muzikų draugijos styginių kvartetas

kelių vaikus ir pati dažnai skambindavo. Tuo laiku ji itin mėgo ukrainietiškas melodijas (dumkas), kurių mokėjo daug. Skambindavo ir iš gai-

Iš Marijos laiškų Povilui Višinskiui, rašytų Pavandenėje:

1901 m. spalio 9 d.

Gyvenimas mano yra gana „znošny“. Užsiėmimo turiu nemažai: nuo 9 lig 1, paskui nuo 3-5 muzika ir dar pusę valandos su mažu Leonardu. Panos moka ne per daug: kalbų jokių nepažįsta, net dyvai, ką dirbo tiek metų. (...) Tik viena, pati vyriausioji iš tų trijų, Gabrunia, yra simpatiška ir ne tiek turi flegmos, kuria mane taip erzina. Su ja vaikščioju, kalbu gan daug, ji yra visų išmintingesnė ir geresnė. (...) Savo darbams mažai laiko teituriu; lig šiol nieko nerašiau, nors ir labai norėjau. Nėra įkvėpimo, nėra laiko apmisltyti gerai siužeta.

1901 m. lapkričio 2, 5 d.

O mano panos mokosi vis lietuviškai. Ypač Gabrunia, galima pasakyti, puolė su entuziazmu. Tankiai turiu varyti miegoti, nes sėdi per naktis, perrašinėdama gramatiką ar eiles. (...) Gavau nuo Tumo „Kankles“, sutaisiau chorą ir dainuojame gražesnes daineles: p. Halina, Gabrunia, Genia ir aš. Išeina ne labai gražiai dėl to, jog nėra vyriškų balsų. (...) Pristavas buvo neseniai, klausinėjo pono Sakelio, ar ilgai čia esu, ką dirbu. Laukiu Kalėdų kaip išganymo, nes labai jau pasiūlgau Mamos ir Vincalko. Mama rašo nuolat, „narzekajac“ ant savo užsiėmimo; žinoma, tai ne su jos charakteriu, ji per delikatiška, ir visi ją skriaudžia. Širdis man plyšta pamislėjus, kaip ji viena turi vargti, ir vis misliju, ką padaryti, kad gyvenimą nors biški jai palengvinti. Pirma sanlyga, žinoma, gyventi kartu, nes viena ji višados bus liūdna ir pavargusi.

1902 m. rugsėjo 2 d.

Vinclekas išdavė egzaminus ir jau tapo priimtas į mokyklą. Turiu dabar ant kiekvieno grašio drebėti, nes sausio mėnesį reikės 150 r. mokėti už bachurą. Lig to laiko nesurinksiu tiek ir reikės po prietelius ubagautis.

1904 m. rugsėjo 2 d.

Sėdžiu kaip ežys savo lizde per žiemą, kalu pinigų, kalu į galvą savo panoms, bet ir vienas, ir antras menkas duoda pasekmes. Rašau kiek galėdama ir įmąnydama: parašiau apie dešimt pasakojimų iš istorijos, pagal tamstos patarmės.

dų – dažniausiai Šopeną. Gyveno Marija trečiame aukšte, kurį laiką kartu su vyriausiąja Sakelyte – Gabrunia. Sakelinyje Marija su Gabrunia labai susidraugavo ir liko draugės visam gyvenimui.

Dirbo Marija čia daug. Dienotvarkė būdavo griežta: pamokos prasidėdavo 9 val. ryto ir tęsdavosi iki pietų. Po pietų Marija papildomai dar dirbdavo su Leonardu. Visus dalykus: istoriją, užsienio kalbas, gamtos mokslus, lietuvių kalbą ir kt. Sakelių vaikams ji dėstė lenkiškai.

Gyvendama Pavandenėje, Šatrijos Ragana užbaigė vieną iš savo žymiausių kūrinių – „Viktutę“, parašė apie dešimt istorinių pasakojimų (1905 ir 1907 metais jie buvo išspausdinti dviem knygėlėmis, o 1920 m. išleisti viena knyga – „Lietuvos senovės istorijos pasakojimai“).

Laisvalaikiu Marija lankydavo Pavandenės žmones, labiau apsišvietusiems nunešdavo lietuviškų knygų. Jų Marija parsiveždavo iš Telšių, nemažai atsiųsdavo P. Višinskis, J. Tumas-Vaižgantas, K. Bukontas, kt. Po kaimą Marija dažniausiai vaikščiodavo su Gabrunia Sakelyte, kartais ir su jos sesute Halina. Pavandenėje rašytoja draugavo ir su savo mokinių mama Elena Sakelyte-Sakeliene. Čia Marija užsiiminėdavo ir labdara, lankydavo ligonius, neturtinguosius, padėdavo jiems, pradėjo organizuoti loterijas, kurių metu surinktas lėšas skirdavo lietuviškų mokyklų išlaikymui. Pavandenėje Marija susipažino su tuometiniu Žemaičių pavyskupiui Gasparu Feliksu Cirtautu, kuris pritarė jos labdarininkai ir švietėjiškai veiklai, skatino ją tam ir ateityje. Tuo laikotarpiu Marija bendradarbiavo „Tėvynės sarge“.

Metai, praleisti Pavandenėje, Marijos gyvenime nebuvo patys šviesiausi, nes bent jau iš pradžios mokyti Sakelių vaikus jai buvo nelengva – anksčiau jų įgytos žinios buvo gana silpnos. Labiau siai ją varžė Sakelių pristavas, carinės administracijos pareigūnai, itin domėjėsi jos visuomenine veikla ir persekioję už lietuviybės skleidimą. Slėgė ją tuo metu ir buitiniai rūpesčiai, nes pas Sakelius uždirbdavo nedaug, o išlaidų turėjo nemažai. Tuo laiku Marija globojo, į mokslus leido brolių Vincą, kuris Maskvoje lankė žemės ūkio mokyklą, šelpė ir savo motiną, kuri po vyro mirties sunkiai vertėsi viena.

Marijos darbas, visuomeninė veikla paskatino ir Sakelytes imtis švietėjiškos veiklos. Marijai išvykus iš Pavandenės, jos suorganizavo mokyklėlę apylinkės kaimų vaikams. Vyriausiąja mokytoja tapo Halina (Elena Sakelytė), o jai ištekėjus, mokytoja dirbo Eugenija Sakelytė. Dvi Sakelytės – Šatrijos Raganos mokinės – tapo mokytojomis, o kitos dvi – gydytojoms.

Netoli Pavandenės buvo Žebenavo dvaras. Jis priklausė Marijos tėvo Anupro Pečkausko broliui Jokūbui Pečkauskui. Marija, dirbdama Pavandenėje, dažnai lankydavosi Žebenkave, taip pat, kaip ir prieš įsikurdama pas Sakelius. Beje, Pavandenėje mokytojos vietą Marija taip pat gavo per savo gimines, gyvenusias Žebenkave. Kartą, lankydamosi pas juos, Marija su dėdės Jokūbo žmona atvažiavo į Pavandenę, susipažino su Sakeliais ir buvo pakviesta dirbti rūmų šeimininkų vaikų mokytoja. Kaip matyti iš Marijos rašytų laiškų, gyvendama Pavandenėje, per atostogas ji dažnai lankydavosi ne tik Varniuose, Žebenkave, bet ir Medingėnuose, buvodavo Telšių rajone esančiame Užgirio dvare, Kurtuvėnuose, Kuršėnuose, dažnai – Šiauliuose, Palangoje, o nuo 1902 m., mamai persikėlus pas kun. K. Bukontą į Gryvos filiją, kuri buvo dabartinėje Latvijos Respub-

Nuotraukoje:
Sakelių rūmų griuvėsiai. 1996 m.

Mokytojųystė Pavandenėje

Viktorija DAUJOTYTĖ

likos teritorijoje, netoli Daugpilio, dešiniajame Dauguvos upės krante, nuvažiuodavo ir ten.

*Spaudai parengė
Gintautas Čižiūnas*

Kiekvienas žmogus eina savo keliu. Lengviau, sunkiau, sustodamas, atsikvėpdamas, pavargdamas, vėl iš naujo. Kas gali, eina ir kitų keliais. Galinčių eiti kitų keliais nėra daug, bet yra. Yra jų todėl, kad yra žmonių, kurių nueitas kelias nepasibaigia su jų gyvenimu. Dar daugiau: praeina šimtas, šimtas dvidešimt metų, o jie vis skleidžia šviesą, ir kuo toliau, tuo labiau ta šviesa ryškėja. Nuo to laiko, kai Pavandenėje vaikščiojo Šatrijos Ragana, praėjo devyniasdešimt metų, o jos gyvenimo kelias išliko, galima eiti šituo keliu. Galima šituo keliu eiti dvasioje, bet galima šitą kelią nueiti žingsnis po žingsnio, pėda už pėdos. Kelioėjimas yra begalinės reikšmės dalykas. „Šatrijos Raganos kelyje“ man pats brangiausias, žinoma, yra Pavandenės etapas – ketveri Marijos Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos gyvenimo metai, praleisti šiose įstabiose, šviesą skleidžiančiose Žemaitijos vietose. Tai buvo Marijos mokytojos metai – namų mokytojos metai. Jau atrodo yra pasibaigusi tokia mokytojųystė – atskiroji mokytojųystė, kuri tada buvo tokia svarbi ir gyvybinga. Marija ruošėsi šitai savo gyvenimo galimybei ir Pavandenėje ji yra pasiekusi aukščiausią šitos atskirosios mokytojųystės laipsnį.

Visi pavandeniškiei žino, kad už ežero, už piliakalnio yra senas Sakelių dvaras. Čia ir mokytojavo Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana. Čia ji susitiko ir su savo mokiniais. Viena iš jų tapo artima jos bičiule. Tai buvo Gabrielė Sakelytė – Gabrunia. Čia, Pavandenėje, įvyko pirmas labai reikšmingas Marijos kaip mokytojos susitikimas su šia savo mokine. Marija paveikė, kitaip pakreipė tos jaunos dvarininkaitės – Gabrielės Sakelytės – gyvenimą. Gabrielė pradėjo mokytis lietuviškai su didele meile, su pasiaukojimu, perrašinėdama, rašydama, kalbėdama, tiesiog alkano vaiko godumu perimdama tą gražią, šviesią lietuviybę, kurią jai teikė Marija. Vėliau jos abi išvažiavo studijuoti į Šveicariją, ten artimai bendravo.

Gabrielė Sakelytė-Vaitkevičienė tapo gydytoja, išaugino šeimą. Dirbo Rietave, tapo labdare, filantrope, vaikų globėja, gelbėtoja. Marija nuvykdavo į Rietavą, viešėdavo pas Gabrunią. Ten lankėsi ir Maironis. Manau, kad būtent čia, Pavandenėje, Marija įgijo didelį pasitikėjimą savo mokytojiškąja dvasia ir galia. Tad neatsitiktinai po studijų Šveicarijoje ji išvažiavo dirbti į Marijampolę.

Marija yra viena įspūdingiausių mūsų mokytojų, mokytojų, kurie moko mus ne tik skaityti, rašyti, bet kurios moko mus ir gyventi.

Pavandenėje Šatrijos Ragana sukūrė ne vieną savo kūrinių. Čia ji rašė „Vincą Stonį“ – savo pagrindinę didaktinę apysaką, bandydama pateikti, paaiškinti, parodyti, iš kur formuojasi mažo žmogaus mąstymas, galvojimas, įsipareigojimas savo tėvų žemei, tėvynei, kaip visa tai prasižada iš labai mažų dalykų. Ji vaikščiojo šitais keliais, ji ėjo šituo keliu ne vieną kartą: iš dvaro pro ežerą, pro Sklepkalnį, pro kapines, iki bažnyčios. Be abejo, bažnyčia – tai vieta, kurioje ne kartą Marijos būta. Rašytoja matė ir patyrė šito krašto ypatingą, nepaprastą grožį. Ji girdėjo šito krašto kalbą, domėjosi senais padavimais, kalnų vardais. Apsakyme „Lemta“ ji aprašė seną Pavandenės krašto padavimą: „Seniai, seniai buvo du milžinai. Vienas gyveno ant Moteraitės kalno, o antras ant Sprūdės. (...) O ant to šit kalno, Sklepkalnio vadinamo, buvo jų virtuvės. Marija šitame krašte turėjo ypatingų išgyvenimų, patyrimų, susitikimų. Jos tolesni gyvenimo etapai (Šveicarija, Marijampolė, Šaukotas ir vėliau Židikai) gilino, stiprino to kelio pagrindines vėžes, bet kelio etapas, kuris buvo nueitas Pavandenėje, buvo itin reikšmingas.

Ar iš tiesų Šatrijos Ragana yra tokia reikšminga, svarbi mūsų kultūrai, literatūrai, gyvenimui? Gal tik kuriame, didiname jos didingumą?

Kiekvienas atsakymas – begalinė atsakymų grandinė. Nejmanoma eiti keliu, kurio nėra. Aš pati norėjau rašyti šitą knygą („Šatrijos Raganos pasaulyje“ – red. p.) mąstyti apie tai. Nesugalvojau Šatrijos Raganos reikšmės, aš tik ją jūčiau. Atsakymus į minėtus klausimus galėjome išgirsti „Šatrijos Raganos kelio“ renginių metu klausydamiesi labai talentingų menininkų, jų atliekamų kūrinių. Jie ėjo į šitą Šatrijos Raganos kelią. Jie kūrė, dėjo dideles dvasines pastangas, kad Šatrijos Raganos kūryba, ku-

